

ÇEVİRİLER/Translations

İslam Ülkelerindeki Yüksekokullarda Bilim Tarihi Dersinin Müfredata Eklenmesi Üzerine*

Çeviren: Salim AYDÜZ**

Giriş

Bilim tarihi İslam medeniyeti için yeni bir şey değildir. Bu konuda şimdiye kadar çok bilinen ve vazgeçilmeyen çalışmalar şunlardır: İbnü'n-Nedîm'in *Fihrist'i*, tıp tarihinde İbn Ebî Useybia'nın *Uyûn el-Enbâ'sı*, İbnü'l-Kıftî'nin *Târihu'l-Hükemâ'sı* ve Said el-Endelüsî'nin *Tabakatü'l-Ümem'i*. Bunlar sadece birkaç örnek eserlerdir.

Ayrıca belli başlı bazı bilimlerin tarihi ile ilgili olarak çalışan bir bilimin var olduğunu da biliyoruz. Böylece İslam simya ve kimya tarihi hakkındaki bilgileri el-Jildakî (özellikle *Nihâyetü'l-Talib*) el-Mecrîti ve el-Tuğraî'den öğrenmekteyiz.

İslam bilim tarihinin önemi Batı'da on sekizinci yüzyıldan itibaren hissedilmeye başlandı ve o tarihten itibaren çeşitli alanlarda birkaç önemli çalışma yayınladı.

İslam bilim tarihinin, daha önceki araştırmaları da içine alan ilk genel ve kayda değer çalışması George Sarton'un birinci cildi 1927 yılında neşredilen *Bilim Tarihine Giriş* isimli klasik çalışmalarında görüldü. Bir diğer klasik çalışma

* Prof. Ahmad Yousef al-Hassan Gabarin (1925-2012), Bu makale 15-16 Aralık 2005 tarihlerinde UNESCO tarafından Paris'te gerçekleştirilen International Conference on the Introduction of History of Science in Higher Education in Muslim Countries isimli konferans esnasında yapılan tartışma için hazırlanmış bir metnidir. Bu makale, Ahmad Yousef al-Hassan Gabarin'nin *Proceedings Conference of The Conference on the Introduction of History of Science in Higher Education in Muslim Countries* (UNESCO, Paris 2009, s. 51-60) isimli tebliğler kitabında yayınlanan "Introducing History of Science in the Curricula of Higher Education in Islamic countries" başlıklı makalesinin çevirisidir.

** Prof. Dr., British Muslim Heritage Centre.

ise Aldo Mieli'nin *La science arabe et son rôle dans l'évolution scientifique mondiale* (1938) isimli eseridir. Ayrıca çok yakın zamanda Seyyed Hossein Nasr'ın *İslamda Bilim ve Medeniyet* (1968) ve *İslam Bilimi, Resimli bir Çalışma* (1976) isimli çalışmaları da vardır. 1996 yılında Roshdi Rashed'in editörlüğünde *Arap Bilim Tarihi Ansiklopedisi* yayınlandı. En son çalışma ise (2003 yılında "Different Aspects of Islamic Culture" (İslami kültürün farklı bakış açıları) başlıklı proje) UNESCO projesi çerçevesinde yayınlanan *İslam'da Bilim ve Teknoloji*'nin 4. Cildi Ahmad Y. al-Hassan'ın editörlüğünde ve Maqbul Ahmad ve A. Z. Iskandar'ın yardımcı editörlüğünde yayınlandı.

Özel konuların tarihleri arasında tıp, diğer alanlara göre en çok ilgi gören alandır. En eski yayınlar ise şunlardır: Lucien Leclerc'in *Histoire de la médecine arabe* (1876); Edward Browne'nun *Arabian Medicine* ve Donald Campbell'in *Arabian Medicine and its influence on the Middle Ages* (1926). O zamandan bu yana, Avrupa dillerinde, Arapça, Türkçe ve Farsça bir kaç adet İslam tıp tarihleriyle ilgili eserler yazıldı.

Tıbbın yanı sıra matematik ve astronomi de makul bir ilgiyle karşılandı. Bu alandaki en klasik çalışma Heinrich Suter'in *Die Mathematiker and Astronomen der Araber und ihre Werke*, (1900) isimli eserdir. Sonradan bu sahada başka çalışmalar da yapıldı ve şimdilerde çok sayıda matbu eser mevcuttur.

Astronomi sahasında E. S. Kennedy'nin çalışmaları ve onun araştırmalarının sonuçları son derece dikkat çekicidir. Onun öğrencileri şimdilerde Arap ve İslam astronomi tarihçileri arasında lider konumdadırlar. Aydın Sayılı'nın yazdığı *İslam'da Rasathaneler* isimli çalışma klasik bir eser haline geldi.

Roshdi Rashed Arap matematik tarihçileri arasında son derece aktif olup dikkat çekici katkılarda bulunmuştur. Optik konusunda A. H. Sabra öncü çalışmalar yaptı ve İbnü'l-Heysem'in *Kitâbü'l-Menâzır*'ını İngilizceye çevirdi ve edit etti.

Teknoloji alanında esas çalışmaları yapan kişi Dr. R. Hill'dir. O Cezeri'nin ve Benû Musa Kardeşler'in kitaplarını İngilizceye tercüme etti. Eserlerin Arapça orijinaleri ise Ahmad Y. Al-Hassan tarafından edit edilip neşredildi. Al-Hassan ve Hill birlikte *Islamic Technology –An Illustrated History* (İslami Teknoloji – Bir Resimli Tarih) kitabını yayınladılar. Fizik konusunda bütün konuları kapsayacak şekilde bir çalışma bulunamamakla birlikte Eilhard Wiedemann'ın 1876 ve 1927 yılları arasında yayınlanan çalışmaları arasında çok önemli orijinal makaleler bulabilmekteyiz.

Kimya ve simya konularında, bir tane bile çalışma bulamıyoruz ama E. J. Holymard, H. A. Stapleton, Julius Ruska, Von Lippmann ve diğer bazı kişilerin çalışmalarında bir takım bilgiler bulunmaktadır. Bunların hepsi yirminci yüzyılın ilk otuz yılında aktiftiler.

İslam bilimi ayrıca genel bilim tarihleri, tıp, matematik, astronomi, fizik, kimya, teknoloji ve diğer belli başlı ilim konuları içerisinde de tartışıldı. Burada İslam bilimine adil bir şekilde dikkat çeken bir kaç ünlü bilim tarihçisinin ismini bulmaktayız.

İslam bilim tarihi çalışmaları arasında referans kitabı olarak gösterilecek eserler Carl Brockelmann'ın 1898 ve 1942 yılları arasında ortaya çıkan *Geschichte der arabischen Litteratur* ve Fuat Sezgin'in 1967 yılında ortaya çıkmaya başlayan *Geschichte des arabischen Schrifttums* isimli Arap edebiyatı tarihleridir. Bu iki çalışma Arapça yazmalar ve İslam bilim adamlarının biyografileri ile ilgili bilgiler konusunda bilim tarihçileri için yapacakları çalışmalarda gerekli malzemelerdir.

Bilim Tarihi Metodolojisinde Gelişmeler – Bir kısa not

Bilim ve teknoloji tarihinin bağımsız bir akademik disiplin olarak ortaya çıkması yirminci yüzyılın başlarına denk gelir. Bir zamanlar bu alan emekli bilim adamlarının ve sınırlı sayıdaki uzmanın çalışma alanıydı. Bununla birlikte İkinci Dünya savaşının sona ermesinden hemen sonraki yıllarda bu alan, enstitüler, araştırma merkezleri, devlet ve özel destek ile akademik dergiler ve profesyonel kurumlar sayesinde tam bir akademik disipline kavuştu.

Bu disiplinin kurucusu olan kişi Amerika Birleşik Devletleri'nde olan George Sarton'du. Her ne kadar modern bilim adamlarının pek çoğu Sarton'un fikirlerini paylaşmasalar da, Sarton bilim tarihini insanlığın ilerlemesi sürecinin tek orijinal örneği olarak gördü, onun bu alana bıraktığı malzeme – *Isis* dergisi ve yılda bir neşredilen *Osiris*- Amerika'da disiplinin temelini atmış oldu.

1931 yılında Londra'da İkinci Uluslararası Bilim Tarihi Kongresi toplantısı yapıldı. Sovyet Sosyalist Devletler Birliği'nden Boris Hessen, "The Social and Economic Roots of Newton's Principia (Newton'nun Principa'sının sosyal ve ekonomik kökleri)" başlıklı bir bildiri sundu ve tebliğinde Isaac Newton'un en mühim bu çalışmasının on yedinci yüzyıl sanayi ve ekonomisinin istek ve taleplerini sağlamak üzere yazıldığını iddia etti.

Hessen'in tezi Batı bilim tarihinde çok geniş bir etki yaptı. Onun bilim ve toplum arasındaki ilişkiyle ilgili değerlendirmesi özgül ve ilham verici olarak görüldü. Esasında bu yaklaşım, bilim tarihi gerçekte bireysel dehanın tarihidir anlayışına karşı bir meydan okumaydı. Onun yaklaşımından etkilenen insanlar arasında İngiltere'den J. D. Bernal ve Joseph Needham sayılabilir.

Bu şekilde bilim tarihi yapma metodu içinde buldukları dünya ve bağlamı tarafından etkilenmiş ve yönlendirilmiş bilim ve bilim adamları şeklinde bakarak dışsalcılık olarak tanındı.

Dışsalcılık öncesinde bilim tarihini yapmanın metodu içselcilik olarak tanındı. İçselci bilim tarihleri genellikle bilimsel teorilerin mantıklı bir şekilde temellendirilmesine ve bilim dünyası içinde bir fikrin diğerine önderlik ettiği sürece bilimin gelişmesine yoğunlaşır.

Pratikçe, içselcilik ve dışsalcılık arasındaki çizgi tamamen belirsizdir. Onların ayrılıklarında bu yaklaşımların hiç birisi tam olarak büyük resmi vermez.

Toplumbilimci Robert K. Merton, Hessen'nin tezlerini takip ederek birkaç çalışma yayınladı ki bu Hessen'nin iddialarına bir tepki olarak görülebilir. Onun on yedinci yüzyıl İngiltere'sinde bilim, teknoloji ve toplum üzerine olan çalışmasında (1938) Merton bu dönemdeki bilimin gelişmesini açıklamak için Protestan ahlakını ilave bir kategori olarak sundu. Merton, Hessen'nin ekonominin kategorilerini ulaşım, madencilik ve askeri teknikleri de dâhil ederek, etkisi daha küçük alt kategorilere yaymaya ve bölmeye çalıştı.

Hiç şüphesiz geleneksel içselci çalışmaların hâkimiyetini devam ettirme gayretinde olan bazı bilim tarihçileri bu yeni gelişmelerden hiç memnun değildiler. Charles C. Gillispie 1979 yılında bu sahada yeni metodolojileri kabul edenlere güçlü bir şekilde hücum etti. "Bilim tarihi, sosyal tarih üzerine çok yoğun bir şekilde yaslanmaktan ve pespaye bilim adamlarının amatörce uğraşmaları sebebiyle bilim üzerindeki anlayışını kaybetmekte" diyerek uyardı. Çok az veyahut hiçbir bilimsel eğitimi olmayan kişilerin bilimsel problemleri tartışmalarına karşı hücum etti.

Gillispie gibi bilim tarihçilerinin güçlü karşı çıkmalarına rağmen, bilimin sosyal tarihi disiplin içinde kendi kendine yerleşti. Alan içselci üzerine olan önceki vurgunun ötesine taşındı, teknik gelişmeler ve daha fazla tarihçi bilimsel faaliyetlerin değişen sosyal temelleri üzerine yapılan çalışmalarla desteklenmesi lazım gelen bilimlerin içerisinde, teorik gelişmelerin analizinin geleneksel uygulamalarını düşünmeye başladı.

Bu gelişme bilim ve din konusunda bilimin ve hatta sözde bilimin sosyal aralarında yeni bir ilginin oluşmasına sebep oldu.

Sarton'un pozitivistçiliğini reddeden bazı bilim tarihçilerine göre, Bilimsel Devrim, dönemin eserlerindeki dini temalar ve belirgin mistisizm anlayışı olmadan açıklanamazdı. Yukarıda, Hessen'nin Newton'un *Principia*'sının arkasındaki ekonomik faktörleri nasıl izah ettiğinden bahsettik, bir başka bilim tarihçisi din ve mistisizm faktörlerini dâhil ederek farklı bir açıklama getirdi. İşte açıklama:

Birkaç on sene öncesinde bilim tarihçileri Bilimsel Devrim üzerine çalışırken neredeyse kendilerini tamamen bilimin sınırları içine hapsedmişlerdi. Gerçek şu ki Newton'un, mekanik üzerine yazdığı kadar hemen hemen simya üzerine de yazı yazdığı, Daniel'in kehanetleri üzerine bir kitap neş-

rettiği ve antik krallığın kronolojisinden bahsettiği gibi konular “bilim” olmadığı için geçmişte göz ardı edilmiştir. Bunu bugün daha iyi bilebiliyoruz. Bir bütün olarak yani mistiğin yanı sıra klasik mekaniğin de kuru-cusu olarak Newton’u anlamadan sadece Newton’u anlayamayız. Nitekim onun dünya düzeni, dünya ahengi arayışlarının mistik yeteneği sayesinde geliştiği görülmektedir. Onun fiziğinin buna bağlı olabileceğini düşünen kimseler bulunmaktadır.

Netice olarak diyoruz ki son yıllarda, bilim tarihi çalışmaları disiplinler arası tabiatının bir gereği olarak, bir birini tamamlayan iki yönde gelişti. Bir yanda bilime fikirlerin ve metotların entelektüel bir sistemi olarak yaklaşıldı ki bu onun iç tarihini izah etmekte; diğer yandan, sosyal, ekonomik ve siyasi etkileriyle çok yakından dolaştırılmış kabul edilir.

İslam Ülkelerinde Bilim Tarihinin Öğretilmesi Niçin Önemlidir?

Yirminci yüzyıl boyunca İslam medeniyetinin başarıları ile ilgili birkaç popüler kitap yayımlandı. Bunların bazıları Gistave Le Bon’un Arab Medeniyeti üzerine yazdığı eseriyle Siegfried Honke’nin aynı konudaki kitapları gibi İslam medeniyetini takdir eden Batılı bilim adamları tarafından yazıldı. Müslüman yazarlar da geçmişteki İslami başarıları öven çok sayıda popüler kitaplar yazdılar. Bu yazılanlar bazen olumsuz bir imaj ortaya çıkardı. Ve bazı eğitilmiş Müslümanlar geçmişle ilgili niye konuşmamız lazım diye sorgulamaya başladılar.

İslam bilim tarihine karşı yapılan bu tür olumsuz davranışlar aşağıdaki, Uluslararası akademisyenlerin davet edildiği İslamabad’taki İslami Yönetimde Bilim Üzerine Uluslararası Konferans’ın (1983) teması ile ilgili resmi bildiriye görüldüğü gibi ispatlanmıştır.

Organizatörlerin yazdığına göre: şayet delegeler geçmişe dayanmak ve İslam’ın şerefli geçmişindeki başarıları yansıtmak yerine bugüne yoğunlaşıp, bilimsel düşüncenin ve İslami idare içinde keşif ruhunun tekrar ortaya çıkması için sıkı bir program tavsiye ederek mümkün olan en kısa zamanda, bilim ve teknoloji konusunda İslam ülkelerini Batı ile aynı kulvarda koşma noktasına getirecek bir bakış açısıyla hareket ederlerse, konferansın gerçek gayesine hizmet etmiş olacaklardır.

Metinde ortaya konular hususlar gayet şereflidir. Ancak onlar gerçekte gizli ve büyük bir hata içindeler. Şu halde gelin İslam dünyasında modern bilimin gelişmesi için İslam bilim tarihinin niçin önemli olduğunu konusunu kısaca tartışalım.

Genel olarak konuşacak olursak, tarih bugünü anlamak için önemlidir ve biz bugünü anlamazsak gelecek ile ilgili plan yapmak hemen herkes için zor olacaktır. Ve Sarton’un sözleriyle: “geçmiş ağır bir kayıp ödemedi bugünden ayrılmaz ve bugün ise geçmiş olmadan sıkıcı ve anlamsızdır”.

Bilim tarihi, gelişmiş ülkelerin eğitim enstitülerinde yerleşik bir akademik dal olarak zaten yerini almıştır ve bu husus İslam ülkeleri için daha da önemlidir. İslam medeniyetinin eski yüzyıllardaki bilim, teknoloji ve tıp konularındaki büyük başarılarıyla kıyas edildiğinde, İslam dünyası bugün bilimdeki gelişmeleri hızlandıracak bilim politikalarına büyük ihtiyaç duymaktadırlar. Bu yüzden İslam bilim tarihinin öğretilmesi eğitilmiş kişilerin ruhlarına ve beyinlerine özgüven sağlaması açısından son derece önemlidir. Bilim konusunda gelişmiş ülkelerle Müslüman dünyası arasındaki büyük uçurum onlarda umutsuzluk eğilimi yaratıyor. Fakat ne zaman ki bilim uluslararasıdır ve tüm insanlık içindir ve bütün insanların erişebileceği bir yerde olduğunu öğrendiklerinde, ayrıca ne zaman ki onlar, Avrupa Rönesans'ının kurulmasında etkisi olan Müslüman bilim adamlarının büyük başarılarını öğrendiklerinde, İslam dünyasındaki bu eğitilmiş kişiler özgüven içinde kendi ülkelerinde modern bilimin ilerlemesini mümkün kılacaktır.

Müfredat Planı Yapılırken Dikkate Alınması Gereken Tarihi Faktörler.

Uluslararası eğilimleri takip ederek, İslam ülkelerindeki bilim tarihi, bireysel bilim tarihi ve toplumsal bağlam arasında bir denge kurulmalıdır. Bununla birlikte müfredat, İslam medeniyetinin tarihine özgü özel şartlar dikkate alınarak tasarlanacaktır.

On dördüncü yüzyılda İbn Haldun *Mukaddime* isimli eserinde bilimin niçin bir toplumda ilerlerken başka bir toplumda gerilediği konusuyla ilgili bir teori ortaya attı. O bu teoriyi Hessen ve Merton'dan altı asır önce ortaya atmıştır. İbn Haldun'un teorisi bugün hala geçerlidir ve *İslam'da Bilim ve Teknoloji* (İBT) isimli eserin dördüncü cildin hatimesindeki bölümünde belirtilmiştir. Çok kısaca İbn Haldun bilim, medeniyetin gelişmesiyle gelişir ve medeniyetin gerilemesiyle de geriler demektir. Onun teorisi bu haliyle Merton'dan daha çok Hessen'e yakındır. Bir bilim adamının kişisel dini inançları bilimsel başarı için bir ölçüt olarak kabul edilmemiştir. Güçlü bir ekonomisi olan zengin bir medeniyet bilimin gelişmesi için en uygun üreme toprağıdır.

İslam biliminin örneğinde İbnü'l-Heysem, Bîrûnî, İbn Sînâ veyahut herhangi büyük bir Müslüman bilim adamının kişisel sosyal çevre, dini veyahut mistik bağlantılarını tam olarak bilemiyoruz, diğer yandan Newton on yedinci asırda yaşarken Müslüman bilim adamları yedi ve dokuz asır önce yaşamışlardı. Her birimizin kişisel çevre çalışmaları görevi, İslam bilimi tarihi konusunda imkânsız bir görevi yapmak istiyorum.

Diğer yandan bizim İslami bilimin ilerlemesinin arkasındaki genel olumlu faktörleri tartışmamız lazım. UNESCO'nun İslam'da Bilim ve Teknoloji isimli eserinin iki bölümü bu konulara tahsis edildi. Hiç şüphesiz böyle bir konu daha fazla araştırma ile ele alınmalı ve İslam bilim tarihinin temel müfredatına dâhil edilmelidir. İslam Bilim ve Teknoloji tarihi, ancak bu yapıldığı zaman faydalı olabilir.

Batılı bilim tarihçileri tarafından ortaya atılan önemli bir eleştiride, on beşinci yüzyıldan sonraki dönemde çağdaş Müslüman âlimleri arasında tartışmanın olmadığı ifade edilmiştir. Onlar sık sık İslam bilimi öncü rolünü niçin kaybetti ve on yedinci yüzyıldaki bilimsel devrim İslam topraklarını niçin etkilemedi sorusunu gündeme getirmektedirler. Bu tarihçiler yaptıkları yorumlarda Gazali tarafından temsil edilen İslam dinini suçlayıp gerileme için sebep gösterdiler. Hiç şüphesiz bu yorum zayıf ve gerçeklikten çok uzaktır. İslam biliminin on beşinci yüzyıldan sonraki gerilemesinin arkasındaki faktörlere dair kapsamlı tartışma *İslam'da Bilim ve Teknoloji* kitabının son kısmında yer almıştır. Tekrar olarak biz bu konunun İslam bilim tarihinin müfredatının bir parçası olması gerektiğini savunmalıyız. Bu problem üzerine daha kapsamlı çalışmalar yapılana kadar, *İslam'da Bilim ve Teknoloji* kitabının netice bölümü başlangıç tezi olarak ele alınabilir.

Bazı İslami Ülkelerde Bilim Tarihi

Pek çok İslam ülkesinde bilim tarihi çalışmaları çok yakın bir tarihte başlamıştır. Suriye, Irak, Türkiye, İran, Pakistan, Malezya ve diğer İslam ülkelerindeki araştırma enstitülerinin pek çoğu yirminci yüzyıl içinde yetmişli yıllarda kurulmuştur. Mısır'daki bilim tarihine olan ilgi yirminci yüzyılın kırklı yıllarına kadar geri gitmektedir. Mısır söz konusu olduğunda meşhur iki bilim adamı olan Mustafa Nazif ve Ali Mustafa Maşrafa bu alanda yaptıkları araştırmalarla öncü kişilerdir. Türkiye'de ise Aydın Sayılı ile Sevim Tekeli'nin isimleri akla gelir. Hiç şüphesiz diğer ülkelerde de bu alanda önderlik eden seçkin bilim tarihçileri de bulunmaktadır.

Bazıları uluslararası statüde olan akademik dergiler ortaya çıkmaya başladı. İslam bilimi üzerine çok sayıda yayın ortaya çıktı ve edit edilen Arapça bilimsel yazmaların sayısı da artmaktadır.

İslam bilim tarihi bugünlerde bölgesel sınırlama olmadan Halep'teki Arap Bilimi Enstitüsünde öğretilmektedir. Türkiye'de de Osmanlı dönemi üzerinde yoğunlaşarak öğretilmektedir. Bunlar sadece mevcut örneklerdir ve diğer İslami ülkelerdeki bilim tarihinin öğretimi konusu da mutlaka ele alınmalıdır.

Anahtar soru ise bilim tarihi dersi, bilim tarihi enstitüsünde mi okutulmalı yoksa tarih bölümünde mi? Bazı Batı üniversitelerinde tarih bölümünde okutulurken bazıları kendi enstitülerinde okutmaktadır. Bu soru konferansta tartışılmalıdır. Fakat İslam ülkelerinde şimdiye kadar görülen genel meyil bilim tarihi için bağımsız bir enstitünün veyahut bölümün olmasıdır.

Muhtemel Kursların Listesi

Aşağıda verilen liste sadece tartışma içindir ve kullanılacak müfredat özel bir heyet tarafından hazırlanmalıdır. Her bir başlığın yanındaki yıldız işareti (*) temel dersin *İslam'da Bilim ve Teknoloji* (İBT) kitabının 4. Cildinden (1. ve 2. bölümler) alınabileceğine işaret eder.

A) İslam Bilim Tarihinin Temel Dersleri

- Matematik tarihinin temelleri (*)
(Matematik tarihi ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. *Encyclopaedia of the History of Arabic Science*, EHAS, cilt. 2, ed. Roshdi Rashed)
- Astronomi tarihinin temelleri (*)
(Astronomi tarihi ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. *Encyclopaedia of the History of Arabic Science*, EHAS, cilt. 1, ed. Roshdi Rashed)
- Fizik tarihinin temelleri (*)
- Tabii Bilimler tarihinin temelleri (*)
(Tabiat Tarihinin çeşitli konuları İBT'nin birinci bölümünde ayrı ayrı ele alınmıştır)
- Simya ve Kimya tarihinin temelleri (*)
- Tıp tarihinin temelleri (*)
(Tıp tarihinin çeşitli konuları İBT kitabının ikinci bölümünde ayrı ayrı ele alınmıştır)
- Teknoloji tarihinin temelleri (*)
(Tıp tarihinin çeşitli konuları İBT kitabının ikinci bölümünde ayrı ayrı ele alınmıştır)

B) İslami Bilimin Bazı Yönleri

- İslam Medeniyeti
- İslami Bilimlerin Yükselişi (*)
- İslam ve Bilim (*)
- Arapçaya Çeviri Hareketi (*)
- İslami Bilimlerin Latinceye Çeviri Hareketi (*)
- İslami Teknolojinin Batıya Transferi (*)
- On Altıncı Yüzyıldan Sonra İslami Bilimler Niçin Yavaşladı? (*)

C) On altıncı Yüzyıldan Sonra Bölgesel İslami Bilim

- Osmanlı Devleti'nde Bilim, Tıp ve Teknoloji Tarihi (*)
- İran'da Safaviler Devrinde ve sonrasında Bilim, Tıp ve Teknoloji Tarihi (*)
Hindistan'daki Babür İmparatorluğunda Bilim, Tıp ve Teknoloji Tarihi (*)
Diğer İslam Devletlerinde Bilim, Tıp ve Teknoloji Tarihi (*)

D) Diğer Bilim Tarihleri

- Antik Bilimler Tarihi
- İslam Öncesi Bilim Tarihi (*)
- Çin'de ve Hindistan'da Bilim Tarihi
- Avrupa'da Ortaçağ'da, Rönesans'ta ve Erken dönemde Bilim Tarihi
- Modern Bilim Tarihi

E) İlgili Dersler

- Bilim Felsefesi
- Bilim Felsefesi Tarihi
- Bilimsel Bilginin Sosyolojisi
- Bilim ve Teknolojinin Tarihçiliği
- Bilim Tarihi Araştırmalarında Metod
- İslami Bilimsel Yazmalar – Edit etme metodu.